

beeldvorming en kansenongelijkheid in het onderwijs 'Hoge Cito-score? Begin jij maar rustig op het vmbo'

Sociaaleconomische profilering van leerlingen komt nog steeds veel voor in het basisonderwijs. Kinderen uit relatief arme gezinnen krijgen vaker een laag advies voor vervolgonderwijs, ondanks hun hoge score op de eindtoets. Het overkwam mijzelf midden jaren zestig.

De kansenongelijkheid in het onderwijs is sinds schooljaar 2014-2015 toegenomen¹. Dit wordt veroorzaakt doordat het schooladvies bij kinderen met minder rijke en minder hoogopgeleide ouders (al dan niet met een migratieachtergrond) in een flink aantal gevallen niet wordt bijgesteld wanneer de score op de eindtoets hoger uitvalt dan verwacht¹. Anders dan gedacht, bleek recent dat dit op het platteland nog veel vaker voorkomt dan in de stedelijke gebieden. Soms tot in wel 30% van de gevallen². Daarnaast blijkt dat, door het niet doorgaan van de eindtoets wegens de coronacrisis in 2020, leerlingen van groep 8 gemiddeld een lager schooladvies kregen dan in voorgaande jaren. Vooral meisjes en leerlingen met minder welvarende ouders kregen een lager eindadvies³.

Ongelukkige kinderen

In het boekje *Neerbosch - een bekoorlijk dorp* van F.M. Eliëns (Nijmegen, 1990) staat het verslag van een vergadering van de Plaatselijke Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs, d.d. 9 mei 1917. Het gaat om de aanstelling van een extra onderwijzeres in de eerste klas.

Opgemerkt wordt dat vooral klas 1 goed en intens onderwijs moet krijgen. Dit geldt volgens commissielid Zeegers de Beyl in het algemeen, maar voor deze school in het bijzonder, '*daar hier een zeer groot aantal achterlijke kinderen bijeen is, een veel groot aantal dan anders*'. Wanneer deze kinderen voor het eerst op school komen, aldus dit commissielid, blijkt dat ze al bij voorbaat een achterstand hebben. Ze moeten namelijk eerst nog '*verstaanbaar spreken leeren*'.

De Commissie vat de achterstand in basiskennis in een brief aan de gemeenteraad als volgt samen:

1. *De kinderen te Neerbosch staan in het algemeen in ontwikkeling vrij veel achter bij normale kinderen: het is de Commissie bij herhaling opgevallen dat kinderen na hun komst op school nog verstaanbaar spreken moeten leeren.*
2. *Vrij geregeld zijn op het eerste leerjaar der bedoelde school een aantal achterlijke, stompzinnige kinderen, zoo groot als men dat op geen enkele school te Nijmegen aantreft; deze kinderen nemen veel tijd in beslag, en juist omdat de onderwijzeres voor twee leerjaren te zorgen heeft, is het niet mogelijk dat aan die ongelukkige kinderen de noodige zorg wordt besteed.*

Huishoudschool

Ikzelf ben geboren en opgegroeid in dit 'bekoorlijke dorp'. Mijn ouders, die een zeer laag inkomen hadden, hebben er destijds (1966) bij de onderwijzeres op moeten aandringen om mij na de lagere school op de mavo geplaatst te krijgen. Dat men mij, net zoals vrijwel alle meisjes uit het dorp, naar de huishoudschool wilde sturen, terwijl de schoolrapporten een andere richting aangaven, was zelfs mijn gezagsgetrouwe ouders te gortig.

Na een aantal onbevredigende kantoorbaantjes gaf een - verkorte - route via het avondonderwijs mij jaren later toegang tot de universiteit.

Mondige ouders

Helaas komt deze praktijk van sociaaleconomische profilering meer dan een halve eeuw later nog steeds veelvuldig voor. Een recent voorbeeld uit mijn praktijk als orthopedagoog betreft een leerling die zélf dolgraag naar de havo wilde. Alhoewel haar Cito-score op de eindtoets hierop aansloot en haar (laagopgeleide) ouders hier keer op keer op aandrongen, was de basisschool niet bereid het advies aan te passen. Zij kon daardoor niet naar de school van haar keuze.

Kwalificaties zoals die ruim een eeuw geleden gangbaar waren, kwamen in de rapportages natuurlijk niet meer voor. Maar dat vooroordelen hier een rol speelden, was evident. Zo noemde school als argument voor een vmbo-kader advies dat zij ‘heel makkelijk met haar handen werkte’. Haar vader is timmerman. Na bemiddeling eiste de school voor voortgezet onderwijs een intelligentietest. En pas nadat ook haar intelligentieniveau geen belemmering bleek (integendeel zelfs) werd zij toegelaten. Haar ouders draaiden overigens zelf voor de kosten op.

Historicus Zihni Özdil kreeg van zijn schoolhoofd het advies om - ondanks een vwo-score - rustig te beginnen met havo (de Volkskrant, 23 april 2021). Pas na heel wat geruzie en dankzij een mondige vader, kreeg hij alsnog een vwo-advies. Op 28 juni 2021 deed Özcan Akyol in zijn column in *De Gelderlander* verslag van de ervaringen van Ramtin Sadeghpour, een Nederlandse jongen met Iraanse roots. Zijn juf vond het beter dat hij, ondanks een Cito-score op vwo-niveau, naar het vmbo ging. Na interventie van zijn hoogopgeleide moeder, mocht Sadeghpour alsnog naar een havo-vwo-brugklas en twee maanden later zat hij op het gymnasium.

Bij Akyol zelf verliep zijn schoolloopbaan - met twee analfabete ouders - ietsje anders. Hij ging met een ‘atheneum-score’ naar de mavo, net zoals zijn broers en de rest van de buurt waarin hij opgroeide.

Extra benadeeld

Door het schooladvies niet bij te stellen wanneer het resultaat op de eindtoets hoger uitvalt dan verwacht, wordt een groot aantal kinderen dat in een relatief arm gezin is geboren (en/of waarbij andere omstandigheden, zoals ontwikkelingsproblematiek, een rol spelen) in veel opzichten éxtra benadeeld. Enkele voorbeelden:

- Doordat zij al op achterstand staan vanwege genoemde belemmerende omstandigheden, kan hun leerpotentieel op de basisschool vaak nog niet optimaal worden benut. Wanneer zij dan ook nog een hogere score behalen dan verwacht en er geen bijstelling van het schooladvies plaatsvindt, wordt dit potentieel opnieuw niet gezien.
- Deze score op de eindtoets niet laten meewegen bij het schooladvies betekent dat zij - ondanks alle voorbereiding en inzet - deze toets eigenlijk *voor spek en bonen* hebben gedaan. Dit veroorzaakt (op zijn minst) een deuk in het gevoel van eigenwaarde en in het vertrouwen in hun opvoeders.
- Het kind zal zich in de regel aanpassen aan de uitgesproken verwachtingen. In de derde klas is 18% van de gevallen waarin het schooladvies is bijgesteld alsnog afgezakt naar een lager niveau en maakt ruim 80% van de leerlingen de verwachtingen dus waar⁴.
- Onderzoek wijst uit dat onderadvisering (een lager schooladvies dan het toetsadvies) voor leerlingen blijvend negatief uitpakt. Driekwart bereikt daardoor een lagere onderwijspositie⁵.

Onderadvisering

Het laatste argument, over onderadvisering, wordt expliciet genoemd in de *Handreiking schooladvisering* van het Ministerie van OCenW van 12 oktober 2020. Toch is de afgelopen jaren gebleken dat de verplichting het advies te heroverwegen als de score op de eindtoets hier aanleiding toe geeft, in téveel gevallen niet leidt tot daadwerkelijke aanpassing van dit advies.

Deze onder advisering lijkt alles te maken te hebben met de weerstand die Sabine Severiens, hoogleraar Onderwijskunde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, ziet om het in het onderwijs te hebben over onderwerpen als privileges, vooroordelen, lage verwachtingen en discriminatie (*de Pedagoog*, april 2021).

Taboe

Gezien de effecten van onderwijs op onder andere welzijn, inkomen, gezondheid en levensverwachting is het hoog tijd dit taboe te doorbreken. Maak (onbewuste) discriminerende praktijken bespreekbaar en bestrijdt die waar mogelijk, door *juist* bij de kwetsbare leerlingen 'kansrijk' te adviseren. Dit kan *per direct* door de eindtoets weer als controlemechanisme voor het advies van de leerkracht in te zetten. Zoals het ook is bedoeld. En de score op deze toets weer leidend te laten zijn bij het schooladvies.

Vanzelfsprekend moet er ook werk worden gemaakt van andere maatregelen die de kansengelijkheid ten goede komen. Zoals de door Sabine Severiens genoemde mogelijkheid tot latere selectie en méér goede leraren, zodat in de klas beter kan worden gedifferentieerd. Van dit laatste was men zich overigens al meer dan een eeuw geleden bewust, zoals blijkt uit de eerder geciteerde notulen.

tekst: Thea Kwee-de Swart, orthopedagoog-generalist

<fotobijlschrift> Eerste klas R.K. lagere meisjesschool in Neerbosch, schooljaar 1960-1961. In het midden Thea Kwee-de Swart (meisje met strik).

noten

¹ - Oomens, M., Scholten, F. & Luyten, H. (2019). Evaluatie Wet Eindtoetsing PO. Eindrapportage.

- Oberon en Universiteit Twente (2017) *Evaluatie Wet Eindtoetsing PO. Tussenrapportage.*

- De staat van het onderwijs; verslag van de Onderwijsinspectie 'Kansenongelijkheid groeit' (13-04-2016).

- Inspectie van het Onderwijs (2018): *Kansen(on)gelijkheid bij de overgangen po-vo. Bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren.*

- De Wolf, I. (2017). *Het Nederlandse onderwijs langs de meetlat van gelijke kansen.* In: K. Hoogeveen (red.), *Kansen bieden in plaats van uitsluiten* (pp 39-53). Sardes

- Denessen, E. (2019). *Niet vroeg selecteren, maar kansen creëren.* In S. Beekhoven en P. Witte (red.). *Sardes Special nr. 25, Naar de middelbare.*

- Marijke Hartgers, Tanja Traag en Laura Wielenga. *De schooladviezen in groep 8: verschillen tussen groepen leerlingen.* CBS-publicatie 13-04-2021.

² - Timmermans, A.C., Kuyper, H. & Van der Werf, M.P.C. (2013). *Schooladviezen en onderwijsloopbanen: Voorkomen, risicofactoren en gevolgen van onder- en over advisering,* GION.

- Bastian Ravesteijn en team; Erasmus School of Economics: interactieve website kanskaart.nl, gebaseerd op verzamelde CBS-gegevens 2015-2019.

- De Drentse Onderwijsmonitor 2016; CMO STAMM

- Fries Sociaal Planbureau, 2018

³ - CBS: meisjes kregen in het schooljaar 2019/2020 bijna 7 procent vaker een vmbo-advies,

jongens ruim 4 procent; 37,5 van de leerlingen met ouders met een laag inkomen kregen een advies van vmbo-havo of hoger. Een jaar daarvoor was dit 42 procent.

⁴ - Traag, T., M. Hartgers en L. Wielenga (2021). *Het onderwijssucces van groep 8 leerlingen van 2015/16 in leerjaar 3 van het voortgezet onderwijs*. Centraal Bureau voor de Statistiek (april 2021)

⁵ - Inspectie van het Onderwijs (2014). *De kwaliteit van het basisschooladvies*. Een onderzoek naar de totstandkoming van het basisschooladvies en de invloed van het basisschooladvies op de verdere schoolloopbaan.

- Timmermans, A.C., Kuyper, H., & Van der Werf, M.P.C. (2013). *Schooladviezen en onderwijsloopbanen: Voorkomen, risicofactoren en gevolgen van onder- en overadvisering*. GION

- Centraal Planbureau (CPB) (2019). *De waarde van eindtoetsen in het primair onderwijs*. CPB policy brief.

- Ministerie van OCen W, *De overstap van po naar vo. Handreiking schooladvisering* (september 2020). Met name hoofdstuk 3 over de rol van het Pygmalion en het Golem effect.